

V DEŽELI SPOMINA: IDEJNA ZASNOVA SOSESKE ZA OSEBE Z DEMENCO NA IGU

avtorica: Zala Mlakar | mentorica: izr. prof. mag. Polona Filipič Gorenšek, univ. dipl. inž. arh. | magistrsko delo | Fakulteta za arhitekturo UL | 2023

DEMENCA

demenca -e ž (ê) med. oslabeitev, zmanjšanje umskih sposobnosti: senilna demenca (po SSKJ)

Beseda demenca izhaja iz latinščine in je sestavljena iz prepone de-, ki pomeni nasprotnost, upadanje, in mens, ki pomeni duha in razum. Demenca torej pomeni 'upadanje duha in razuma'. Demenca je kronična in napredujoča bolezen, ki prizadene različne dele možganov. Možgani nadzorujejo vse kar počnemo, kar mislimo, čutimo, prav tako pa shranjujejo tudi naše spomine. Ker pri demenci celice v možganih začnejo propadati, se pri osebah z demenco lahko spremenijo njihova dejanja, osebnost in čustva, ki jih nadzirajo možgani. Kakšni znaki se pri osebah pojavijo, je odvisno od dela možganov, ki je najbolj prizadet. (Kejžar & Jenko, 2020)

Po ICD-10 ('International Classification of Diseases'- 'mednarodni klasifikaciji bolezni' je definicija demence naslednja: Demenca je sindrom kot posledica večinoma kronične in progresivne bolezni možganov z motnjami mnogih višjih kortikalnih funkcij, ključno s spominom, dojemanjem, orientacijo, računanjem, sposobnostjo učenja, govorom in sposobnostjo presoje. Zavest ni skrajšana. Kognitivne motnje, omejitve običajno spremljajo spremembe čustvene kontrole, socialnega vedenja ali motivacije. (icd.who.int)

Demenca ni ena sama bolezen; to je splošen izraz, ki zajema široko paleto posebnih zdravstvenih stanj.

Motnje, združene pod splošnim izrazom "demenca", so posledica nenormalnih možganskih sprememb. Te spremembe sprožijo upad miselnih sposobnosti, znanih tudi kot kognitivne sposobnosti, ki so dovolj hude, da poslabšajo vsakodnevno življenje in samostojno delovanje. Vplivajo tudi na vedenje, občutke in odnose.

'Poznamo več vrst demenc. Najpogostejše oblike demence so Alzheimerjeva bolezen, demenca z Lewyjevim telesci, vaskularna demenca in frontotemporalna demenca.' (Kejžar & Jenko, 2020)
'Med vrste demenc spadajo tudi demenca povezana s Parkinsonovo boleznijo, Jakobovo boleznijo, Huntingtonovo boleznijo.
'Posamezne vrste demence se med seboj razlikujejo po poteku bolezni, vzrokih in znakih bolezni.' (Kejžar & Jenko, 2020)

'Pri primarnih demencah so možgani neposredno prizadeti. Gre za neozdravljive bolezenske procese in jih imenujemo tudi degenerativne demence.' (Hülzen, 2010)
Medtem ko so 'sekundarne demence posledica drugih bolezni, kot denimo endokrine motnje, presnovne bolezni, kardiovaskularne bolezni, kronična obolenja pljuč, zloraba alkohola ali zdraviil.' (Hülzen, 2010)
Sekundarne demence lahko imenujemo tudi reverzibilne demence.

Čeprav je demenca vse pogostejša v starosti, ni del normalnega staranja.

Bolezen je trenutno neozdravljiva, z zdraviili lahko upočasnimo potek napredovanja bolezni. Ljudem z demenco lahko pomagamo tudi s prilagoditvijo njihovega okolja, saj lahko tako blagodejno vplivamo na kakovost njihovega življenja. Demenca je invalidnost, zato morajo vse rešitve ublažiti učinke te bolezni.

Razumevanje degenerativne narave demence in načrtovanje nadomestitve njenih posledic postanejo ključnega pomena pri soočanju z izzivi. Demenca prizadene vsako osebo na drugačen način, odvisno od osnovnih vzrokov, drugih zdravstvenih stanj in kognitivnega delovanja osebe, preden je zbolela.

Čeprav obstajajo različne vrste demence, imajo vse podobne posledice na obolio osebo. V večini primerov demenca napreduje počasi in se dosledno spreminja skozi čas. Stopnje napredovanja demence lahko poenostavimo na tri faze, in sicer zgodnjo, srednjo in pozno fazo. (Timlin & Ryssenby, 2010)

OSKRBA OSEB Z DEMENCO

'V Sloveniji so osebe obbolele z demenco nameščene v varovane oddelke domov za starejše. Varovani oddelki je oddelki v socialno varstvenem zavodu, kjer so stanovalci zaradi svojih potreb, povezanih s težavami v duševnem zdravju, nepretrgoma deležni posebne zaščite in varstva ter oddelka oziroma zavoda ne morejo zapustiti po lastni volji. Ena od vrst varovanih oddelkov je varovani oddelki, ki zaradi starostne demence ali sorodnih stanj potrebuje delno ali popolno osebno pomoč.' (Priporočila za optimizacijo in načrtovanje domov za ljudi z demenco. www.demenca.eu, 2018)

Osebe z demenco potrebujejo posebne pogoje in pristope dela. Z osebam z demenco bi morali delati ljudje, ki so sposobni navezovati odnose, so topli, empatični, spoštljivi, pristni in se kot taki podajo v odnos ter skupaj z njimi živijo vsakdanje življenje.' (Imperi, 2012)

Okolje predstavlja pomemben del institucionalne oskrbe oseb z demenco, saj majhne, pregledne enote predstavljajo prednost v primerjavi z nepreglednimi oddelki v velikih ustanovah. Ljudje z demenco praviloma bolje funkcionirajo v manjših skupinah, s stanovanju podobno enoto z znanimi strukturami in temeljnimi vzorci, ki se vedno znova ponavljajo. (Imperi, 2012)

Optimalni oddelki za demenčne osebe naj bi bili sestavljeni iz ene ali več bivalnih enot, v posamezni enoti pa naj ne bi bilo več kot dvanajst oseb. (Priporočila za optimizacijo in načrtovanje domov za ljudi z demenco. www.demenca.eu, 2018)

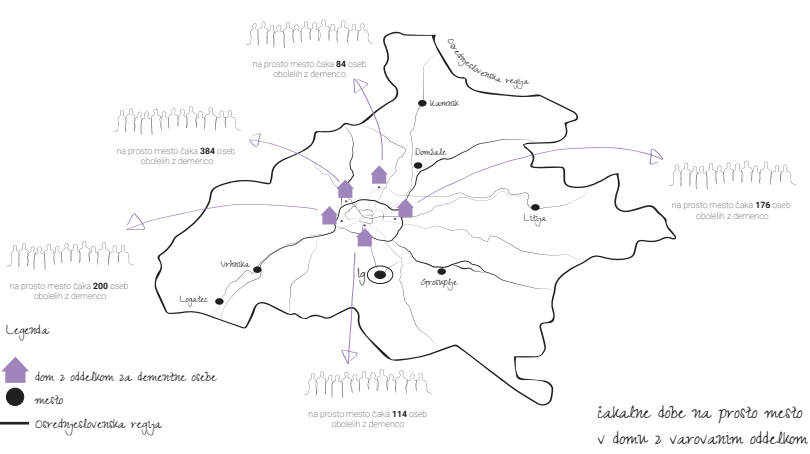
'Če opredelimo arhitekturo kot razmerje med človekom in prostorom, lahko razmerje med demenco in arhitekturo opredelimo kot problem izgubljanja osebe z demenco v prostoru in povežemo s prizadevanji, da to nadomestimo s primernim načrtovanjem stavbe in odprtega prostora.' (Priporočila za optimizacijo in načrtovanje domov za ljudi z demenco. www.demenca.eu, 2018)

Demenčne vasi so domovi za dolgotrajno oskrbo, namenjeni osebam v kasnejših fazah demence. Po svoji funkcionalnosti spominjajo na vasi, po katerih se lahko osebe z demenco prosto gibljejo.

Njihov cilj je spremeniti način življenja oseb z demenco in njihove oskrbe. Izboljšati kakovost oskrbe obolelih oseb, kakovost življenja je v središču osnovne dejavnosti tovrstnih domov.

Potreba po institucionalni oskrbi oseb z demenco se povečuje, trenutni objekti pogosto temeljijo na institucionalnem modelu, ki je bil standard v 70. letih, vendar je potrebno model institucionalne oskrbe preusmeriti v model namenjen in prilagojen osebam obolelim z demenco. Številne vasi za demenco so obdane tudi s čudovitno pokrajino.

Vasi za demenco pogosto vodijo negovalci, ki "živijo" skupaj z oskrbovanci. To omogoča negovalcem, da na najbolj učinkovit način skrbijo za osebe s srednjo in pozno obliko demence.

Z raziskovanjem ponudbe varstva oseb obolelih z demenco sem ugotovila, da se v Sloveniji srečujemo s silno problematiko nastanitve teh oseb, ne samo da primanjkuje prostora, tudi ustreznost institucionalnega varstva ni najbolj primerna. Vrsta in ponudba oskrbe oseb z demenco se zelo razlikuje od tako imenovanih zaprtih, varovanih oddelkov, do demenci prijaznih dnevnih centrov, ki jih nudijo naše ustanove.

Pomoč osebam obolelim z demenco in njihovim svojem nudi tudi združenje Spominčica - Alzheimer Slovenija, ki ima široko ponudbo podpore in imajo tudi mnogo podružnic in demenci prijaznih točk. Nekatere Spominčice delujejo v okviru domov ali drugih organizacij, vodijo pa jih strokovnjaki s področja demence. Ena od vrst oskrbe oseb z demenco je tudi dnevno varstvo. Dnevno varstvo je oblika institucionalnega varstva, namenjena osebam, ki še ne potrebujejo celodnevne oskrbe, vendar si želijo, oziroma potrebujejo pomoč, nadzor le za določeno število ur dnevno. Osnovni kriterij za vključitev oseb v dnevno varstvo je, da se uporabniki dnevno vračajo domov. Taka oblika institucionalnega varstva je namenjena osebam v zgodnjem in srednjem obdobju bolezni.

Natančno koliko ljudi je diagnosticirano z demenco se ne ve natančno, ker je to zasebna diagnoza, ve se le da število narašča, kar je razvidno iz povečevanja števila prošelj za sprejem. Natančne skupne baze podatkov ni. Vsak dom vodi svojo evidenco. Sprejemi se evidentirajo po tem ali je oseba pokretna ali ne in tako je bilo potrebno podatke pridobiti od posameznih domov.

V procesu raziskave se je kontaktiralo domove, ki imajo varovane oddelke in jih prosilo za podatke o kapacitetah ter čakalnih dobah. Odgovor je poslalo pet domov iz Ljubljane in okolice. Nekateri niso želeli da so podatki javni oz., da se v zameno za podatke ne omenja zavoda po imenu. Povprašalo se je tudi po številu oseb, ki čaka na sprejem v varovano enoto ter predvidenih čakalnih dobah. Glede na pridobljene podatke se na prosto mesto čaka okoli eno leto, prosilcev za prosta mesta pa se giblje med 84 do 384 na dom. Glede na pridobljene podatke so potrebe po tovrstni oskrbi v okolici Ljubljane zelo visoke.

SOSESKA

Naloga, s katero se soočamo in naloga, ki jo mora obravnavati arhitektura, je skrb za potrebe ljudi obbolele z demenco in ne usmerjenosti na bolezni. Narediti je potrebno vse, kar je mogoče, da osebam z demenco omogočimo čim bolj normalno življenje. Za ta namen je potrebno povezati tri območja gibanja oseb z demenco: • notranji prostor, • zunanji prostor, • in prostor vmes, ter čimbolj olajšati gibanje med njimi.

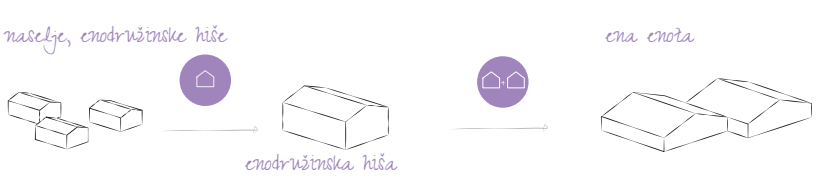
Samo oblikovanje prostora za osebe z demenco pa se mora osredotočiti na tri ključna področja težav oseb z demenco:

- Obravnavo kognitivnih težav, ki jih osebe občutijo kot posledico demence, z oblikovanjem okolij in elementov, ki temeljijo na preostalih prednostih in sposobnostih obolelih oseb.
- Ustvarjanje družabnega okolja, ki stanovalcem in osebjem omogoča, da sodelujejo in skupaj opravljajo naloge oskrbe.
- Zagotovitev fizičnega okolja, ki upošteva številne spremembe, ki jih osebe obbolele z demenco doživijo kot naravni del procesa staranja. (Timlin & Ryssenby, 2010)

Idejna zasnova soseske namenjene oskrbi oseb z demenco temelji na tlorisni zasnovi posamezne bivalne enote ter povezovalnih zelenih površin, umestitev spremljevalnega javnega programa pa odraža karakteristike lokacije.

Soseska morfološko nadaljuje vzorec zazidave obstoječih vaskih stavb v okolici in je prilagojena umestitvi na lokacijo. Predlagana soseska je umeščena v prazen prostor med posameznimi stanovanjskimi stavbami in Ljubljansko cesto. Umestitev soseske na izbrano lokacijo zaključuje grajeni morfološki sestav kraja. Oblika lokacije razdeli sosesko na severni in južni del. Programsko je soseska razdeljena na zasebni del, ki ga predstavljajo bivalne enote ter javni del z objekti spremljevalnega programa. Glede na obliko soseske in lokacijo se javni del vsebin umešča na severozahod lokacije ob bencinsko črpalno Petrol. Postavitev javnih vsebin na severozahod omogoča hitrejši in boljši dostop v sosesko z glavne Ljubljanske ceste. Enote se nanizajo vzdolž zahodne in vzhodne meje območja, vzdolž Ljubljanske ceste in poti Pri mostiščarjih.

Zasnova posameznih volumnov soseske sledi okoliški zazidavi stanovanjskih hiš. Bivalna enota predstavlja dve združeni stanovanjski stavbi. Dominanto soseske pa predstavlja vhodni objekt (O1), ki je za razliko od ostalih dvonadstropen.

Arhitekturna zasnova soseske za demenčne temelji na teoretskih izhodiščih, konceptu bivalne enote ter principih vzpostavljanja krožnega gibanja znotraj soseske.

Spremljevalni oskrbovalni program soseske predstavljajo stavbe namenjene oskrbi soseske in razvedrilo prebivalcev. Vsaka stavba ima svoj specifičen namen in vlogo v soseski. Vhodna stavba (O1) je v pritličju namenjena zdravstveni oskrbi in prostoru za fizioterapijo ter pisarnam za socialne delavce, z večnamenskimi konferenčnim prostorom. Stavba (O2) je namenjena tehničnim službam soseske s pisarnami in prostori tehničnih služb, shrambami in skladišči, kuhinjo soseske ter pralnico. Poleg stavb za oskrbo soseske se ob glavnem trgu nahajata tudi stavbi (O3) z dvorano, večnamenskimi prostorom in pokritim zunanjim prostorom namenjenim druženju ter družabnim aktivnostim in stavba (O4) s kavarno, trgovino in kozmetičnim salonom.

Celotna soseska za osebe z demenco na Igu je zasnovana okrog osrednjih zelenih in utrjenih zunanjih površin, ki povezuje med seboj vse bivalne enote soseske ter stavbe spremljevalnega programa. Glede na priporočila projektiranja za demenčne osebe, sosesko sestavljajo posamezne enote, v katerih biva do največ 10 oseb.

V soseski so tudi skupni javni servisni programi, kot so kavarna, dvorana, večnamenski prostor, trgovina in kozmetični salon, prostori namenjeni zdravstveni in socialni oskrbi (fizioterapija, delovna terapija), tehnični prostori namenjeni oskrbi soseske (kuhinja, pralnica, skladišča in shrambe), prostor za umrlega ter prostori uprave s pisarnami za zaposlene. Javni spremljevalni in servisni program je organiziran ob dostopnih vhodnih točkah v sosesko, na severu in severovzhodu.

Oblikovanje soseske temelji na organizacijski zasnovi bivalne enote. Enota se deli na 10 zasebnih sob z lastno kopalnico, ki predstavljajo najintimnejši del soseske. Vsaka enota ima še skupni dnevni prostor in jedilnico, ki si jo delijo samo stanovalci posamezne enote. V vsaki enoti so tudi prostori servisnega dela, kot so negovalna kopalnica, shrambe, razdelilna kuhinja, kamor iz osrednje glavne kuhinje pripeljejo obroke za stanovalce posameznih enot ter prostor za zaposlene. Vsaka enota ima svojo zunanjo teraso, ki nudi zunanji zasebni prostor posamezni enoti.

Vse to skupaj povezujejo zunanje zelene in utrjene površine s sprehajalnimi potmi, ki s prepletom omogočajo krožno gibanje po prostoru in povezujejo bivalne enote s tratami, vrtički in javnimi prostori namenjenimi vsem stanovalcem soseske. Zasnova zunanje ureditve je prilagojena vsebinam soseske. Znotraj soseske z zelenimi površinami ustvarimo prostor, namenjen druženju in povezovanju. Ta zunanji zeleni prostor znotraj soseske se obravnava kot javni del soseske in je namenjen medsebojnemu druženju vseh stanovalcev. S potmi se povezuje stavbe med seboj in ustvarja različne prostore za druženje.

Sosesko sestavljajo pet trgov, vsaka s svojimi karakteristikami. Ob vhodni stavbi (O1) se ustvari vhodni trg, ki se deli na notranji in zunanji trg. Na zahodnem delu stavbe je odprt tlakovan prostor namenjen zunanji fizioterapiji. Vmesni trgi so namenjeni druženju in raznim družabnim aktivnostim. Osrednji glavni trg povezuje sosesko z javnim programom.

Zunanje zelene površine znotraj soseske gradijo urejene travnate površine, ki ustvarjajo otoke zelenja med sprehajalnimi površinami. Vse poti znotraj soseske so krožne, saj imajo osebe z demenco težave z zaznavanjem prostora in pogosto tavajo, poti, ki se končajo z zaprtimi površinami lahko privedejo do nelagodja in agresije. Velik del zelenih površin predstavljajo nasadi rož in rastlinja, ki nudi zasebnost posameznim stavbam in ustvarja naravno mejo med zunanostjo in notranostjo.

Pri zasnovi zunanje ureditve soseske je velika pozornost posvečena uporabi prostora in aktivnostim stanovalcev, tako, da so vse zunanje površine dimenzionirane za večnamensko uporabo. Na jugu soseske je predviden tudi zelenjavni vrt z dvignjenimi gredami, kjer lahko prebivalci tudi vrtnarijo.

Zunanja ureditev okolice soseske odraža vsebine znotraj soseske. Z zeleno ureditvijo ob stavbah se nadaljuje v notranost soseske. Mejo med zeleno zunanostjo in zunanjo ureditvijo znotraj soseske se ustvarja z nasadi rastlinja in rož in se tako zabrisa meja med notranostjo in zunanostjo.

Posamezna bivalna enota je sestavljena iz 10 sob za stanovalce, negovalne kopalnice, prostorov za shranjevanje, tehničnega prostora, razdelilne kuhinje, pisarne namenjene zaposlenim, servisnega programa in skupnih površin namenjenih stanovalcem posamezne enote.

Zunanji prostor pred vsako enoto je terasa posamezne enote, ki je namenjena zunanjemu druženju stanovalcev.

Vsaka soba ima zasebno kopalnico, ki se z drsnimi vrati odpira v jedro sobe in tako nudi pregled skozi prostor, saj imajo osebe z demenco zmanjšano sposobnost pomnjenja in jim neposreden pogled daje jasnost namembnosti prostora. Kopalnica je opremljena z vsemi dodatki, ki stanovalcu omogočajo lažjo uporabo. Tuš je zasnovan kot brez praga z možnostjo sedenja.

Vsaka soba ima možnost personalizacije z osebnimi predmeti, slikami, barvo sten. V sobi se nahaja negovalna postelja ob kateri je dovolj prostora za prosto gibanje tudi z invalidskim vozičkom. Postelja je postavljena tako, da ima stanovalec pogled na vhod.

